

דף מקורות 2 מהי 'גזירת הכתוב'?

רי"ף תחילת ב"ק

ושן ורגל ברשות הרבים פטורין משום דאורחיהו הוא :

רא"ש בתחילת בבא קמא

ושן ורגל פטורין ברה"ר דאורחיה הוא תמיה לי מה הוצרך לפרש טעמא דפטירי משום דאורחיהו הוא הא קרא כתיב ובער בשדה אחר ודרשינן ולא ברה"ר. ואפשר שבא לפרש טעם הפסוק למה פטרתו תורה ברה"ר לפי שדרכו לילך ברה"ר ואי אפשר שילכו הבעלים אחריהן תמיד. אבל קרן חייבת ברה"ר אע"פ שדרכו לילך שם דכיון דאיועד ויודע שהוא נגחן הוה ליה למריה לנטוריה (והכי) קי"ל דקנסא הוא כי היכי דלינטריה לתוריה ונפקא מינה מטעם זה שאם היה עץ ארוך מונח מקצתו ברה"ר ומקצתו ברה"י ודרסה עליו ברה"ר ושרה ברה"י כלים כיון שדרכה לילך ולדרוס עליו פטורין ורי יצחק ברי שמואל לא פירש כן לקמן גבי שור יוכיח שברשות :

סוגיית בבא קמא ב-ג

/מתני'/. ארבעה אבות נזיקין : השור, והבור, והמבעה, וההבער. לא הרי השור כהרי המבעה, ולא הרי המבעה כהרי השור. ולא זה וזה שיש בהן רוח חיים, כהרי האש שאין בו רוח חיים. ולא זה וזה שדרכן לילך ולהזיק, כהרי הבור שאין דרכו לילך ולהזיק. הצד השווה שבהן - שדרכן להזיק ושמירתן עליך. וכשהזיק, חב המזיק לשלם תשלומי נזק במיטב הארץ.

גמ'. מדקתני אבות - מכלל דאיכא תולדות, תולדותיהן כיוצא בהן או לאו כיוצא בהן? גבי שבת תנן : אבות מלאכות ארבעים חסר אחת ; אבות - מכלל דאיכא תולדות, תולדותיהן כיוצא בהן, לא שנא אב - חטאת, ולא שנא תולדה - חטאת, לא שנא אב - סקילה, ולא שנא תולדה - סקילה...גבי טומאות תנן, אבות הטומאות : השרץ, והשכבת זרע, וטמא מת ; תולדותיהן לאו כיוצא בהן, דאילו אב מטמא אדם וכלים, ואילו תולדות - אוכלין ומשקין מטמא, אדם וכלים לא מטמא.

הכא מאי? אמר רב פפא : יש מהן כיוצא בהן, ויש מהן לאו כיוצא בהן.

ת"ר, ג' אבות נאמרו בשור : הקרן, והשן, והרגל...

נשיכה - תולדה דשן היא! לא, שן יש הנאה להזיקה, הא אין הנאה להזיקה. רביצה ובעיטה - תולדה דרגל היא! לא, רגל הזיקה מצוי, הני אין הזיקן מצוי.

אלא תולדותיהן לאו כיוצא בהן דאמר רב פפא, אהייא? אילימא אהני, מאי שנא קרן? דכוונתו להזיק וממונך ושמירתו עליך, הני נמי כוונתן להזיק וממונך ושמירתן עליך! אלא, תולדה דקרן כקרן, וכי קאמר רב פפא - אשן ורגל...

תולדה דשן מאי היא? נתחככה בכותל להנאתה, וטינפה פירות להנאתה. מאי שנא שן? דיש הנאה להזיקו וממונך ושמירתו עליך, הני נמי יש הנאה להזיקו וממונך ושמירתן עליך! אלא, תולדה דשן כשן, וכי קאמר רב פפא - אתולדה דרגל. תולדה דרגל מאי היא? הזיקה בגופה דרך הילוכה, בשערה דרך הילוכה, בשליף שעליה, בפרומביא שבפיה, בזוג שבצוארה. מאי שנא רגל? דהזיקו מצוי וממונך ושמירתו עליך, הני נמי הזיקן מצוי וממונך ושמירתן עליך! אלא, תולדה דרגל כרגל, וכי קאמר רב פפא - אתולדה דבור...

אי לשמואל, דאמר כולם מבורו למדנו, היינו בור! ואי לרב, דאמר כולם משורו למדנו, היינו שור! מאי שנא בור? שכן תחלת עשייתו לנזק וממונך ושמירתו עליך, הני נמי תחלת עשייתן לנזק וממונך ושמירתן עליך! אלא, תולדה דבור כבור, וכי קאמר רב פפא - אתולדה דמבעה.

מאי ניהו? אי לשמואל, דאמר מבעה זו שן, הא אוקימנא תולדה דשן כשן! אי לרב, דאמר מבעה זה אדם, מאי אבות ומאי תולדות אית ביה? וכי תימא, אב - ניעור, תולדה - ישן, והתנן : אדם מועד לעולם, בין ער בין ישן! אלא, אכחו וניעו. היכי דמי? אי בהדי דאזלי קמזקי, כחו הוה! אי בתר דניח, בין לרב בין לשמואל היינו בור! אלא, תולדה דמבעה כמבעה, וכי קאמר רב פפא - אתולדה דאש.

תולדה דאש מאי ניהו? אילימא אבנו סכיננו ומשאו שהניחן בראש גגו ונפלו ברוח מצויה והזיקו, היכי דמי? אי בהדי דאזלו קא מזקי, היינו אש! מ"ש אש! דכח אחר מעורב בהן וממונך ושמירתו עליך, הני נמי כח אחר מעורב בהן וממונך ושמירתן עליך! אלא, תולדה דאש כאש, וכי קאמר רב פפא - אתולדה דרגל. רגל? הא אוקימנא תולדה דרגל כרגל!

בחצי נזק צרורות, דהלכתא גמירי לה. ואמאי קרי לה תולדה דרגל? לשלם מן העלייה. והא מבעיא בעי רבא! דבעי רבא : חצי נזק צרורות, מגופו משלם או מן העלייה משלם! לרבא מבעיא ליה, לרב פפא פשיטא ליה. לרבא דמבעיא ליה, אמאי קרי לה תולדה דרגל? לפטרה ברה"ר.

דברים יט, טז-כא:

כִּי יָקוּם עַד חֶמֶס בְּאִישׁ לַעֲנוֹת בּוֹ סָרָה: וְעָמְדוּ שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר לָהֶם הָרִיב לִפְנֵי יָקוּק לִפְנֵי הַכְּהֻנִּים וְהַשְּׁפָטִים אֲשֶׁר יִהְיוּ בֵּינֵיהֶם הָהֵם: וְדָרְשׁוּ הַשְּׁפָטִים הַיָּטִב וְהִנֵּה עַד שֶׁקֶר הָעֵד שֶׁקֶר עָנָה בְּאָחִיו: וְעָשִׂיתֶם לוֹ כְּאֲשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת לְאָחִיו וּבַעֲרַת הָרַע מִקֶּרְבְּךָ: וְהַנְּשָׂאָרִים יִשְׁמְעוּ וְיָרְאוּ וְלֹא יִסְפוּ לַעֲשׂוֹת עוֹד כְּדָבָר הָרַע הַזֶּה בְּקֶרְבְּךָ: וְלֹא תַחֲוֹס עֵינֶיךָ נַפְשׁ בְּנַפְשׁ עֵינֶיךָ בְּעֵינֶיךָ שֶׁן בְּשֵׁן יָד בְּיַד רֶגֶל בְּרֶגֶל:

משנה, מכות ה ע"א:

אין העדים נעשים זוממין עד שיזימו את עצמן. כיצד? אמרו: מעידין אנו באיש פלוני שהרג את הנפש, אמרו להם: היאך אתם מעידין? שהרי נהרג זה או ההורג זה היה עמנו אותו היום במקום פלוני - אין אלו זוממין; אבל אמרו להם: היאך אתם מעידין? שהרי אתם הייתם עמנו אותו היום במקום פלוני - הרי אלו זוממין ונהרגין על פיהם.

גמרא שם:

גמ'. מנא הני מילי? אמר רב אדא, דאמר קרא: +דברים י"ט+ והנה עד שקר העד שקר ענה, עד שתשקר גופה של עדות. דבי ר' ישמעאל תנא +דברים י"ט+ לענות בו סרה, עד שתסרה גופה של עדות.

סנהדרין כז ע"א:

עד זומם; אבוי אמר: למפרע הוא נפסל, ורבא אמר: מיכן ולהבא הוא נפסל. אבוי אמר: למפרע הוא נפסל, מעידנא דאסהיד רשע הוא, והתורה אמרה +שמות כ"ג+ אל תשת ידך עם רשע - אל תשת רשע עד. רבא אמר: מיכן ולהבא הוא נפסל; עד זומם חידוש הוא: מאי חזית דסמכת אהני? סמוך אהני! אין לך בו אלא משעת חידושו ואילך. איכא דאמרי, רבא נמי כאבוי סבירא ליה, ומאי טעם קאמר מכאן ולהבא - משום פסידא דלקוחות. מאי בינייהו? - איכא בינייהו דאסהידו בי תרי בחד, אי נמי דפסלינהו בגזלנותא. ואמר רבי ירמיה מדיפתי: עבד רב פפי עובדא כוותיה דרבא. מר בר רב אשי אמר: הלכתא כוותיה דאבוי. והלכתא כוותיה דאבוי ביע"ל קג"ס.

רש"י שם:

חידוש הוא - שנפסלין שנים בשביל שנים שאומרים עמנו הייתם, דמאי חזית דסמכת אהני, סמוך אהני - אלא גזירת הכתוב הוא, הלכך אין לך בו אלא משעת חידוש ואילך, משעה שהזום.

ר' ניסים גאון, ספר המפתח (ראה תשובות הגאונים, אסף, תשב, עמ' 6-195):

החלוק שבין הכחשה והזמה הוא שבהכחשה תפול הסתירה שבין שתי כתות העדים על גופה של העדות... והדין בזה לבטל עדות שתיהן לפי שלא נדע את מי משתייהן האמת. והזמה... הדין הוא להרוג... והכחשתן של ראובן ושמעון לא תועיל כלום, לפי שהעדות מוסבת עליהם ונעשו בגדר בעלי הדינין, שכשמעידין עליהן לא תועיל הכחשתם מאומה נגד העדים המעידים עליהם, ובהכחשה שבין העדים תפול רק על גופה של העדות שם המה בגדר העדות ועל כן מבטלין שתי העדויות.

רמב"ן, דברים יט, יח:

ודרשו השפטים היטב והנה עד שקר העד - לא פירש הכתוב איך יודע שהוא עד שקר, כי בהיות הענין בשני עדים שמעידין על הדבר, אפילו יבואו מאה ויכחישו אותם לא יתברר ששקר ענו. ולא נוכל לומר שבא הרוג ברגליו, כי לא יאמר בזה ודרשו השופטים היטב. ועל כן באה הקבלה הנאמנת, ופירשה כי ההזמה תהיה כשיאמרו והלא ביום פלוני עמנו הייתם (מכות ה א). והטעם, מפני שהעדות הזו היא על גופם של עדים, והם אינם נאמנים על עצמם לומר לא עשינו כך, שהרי יכולים הללו לומר עליהם שהרגו את הנפש או שחללו את השבת:

טור, חו"מ סי' לח:

ומה יש בין הכחשה להזמה הכחשה אינה בגוף העדים אלא שמכחישין אותן שאלו אומרים פלוני לוח מפלוני ואלו אומרים יודעין אנו שלא לוח כי היינו אצלו כל היום וראינו שלא לוח והזמה בגוף העדים שאומר באותו שעה שאתם אומרים שלוח הייתם עמנו: ומפני זה האחרונים נאמנין כיון שמעידין על גופן של העדים והוי כאלו העידו עליהן שהרגו הנפש או שחללו שבת והן אינן נאמנין על עצמן לומר לא עשינו כך וכך: ואפי"ו היו הראשונים ק' נאמנין אלו עליהן להורגם בין אם העידו המאה בבת אחת בין אם העידו בזה אחר זה שנים אחר שנים ואלו המזימיין הזימו כל כת וכת בזה אחר זה:

רמב"ם, הלי עדות פי"ח ה"ג:

וזו שהאמינה תורה עדות האחרונים על העדים הראשונים גזירת הכתוב הוא, אפילו היו העדים הראשונים מאה ובאו שנים והזימום ואמרו להם אנו מעידים שאתם המאה כולכם עמנו הייתם ביום פלוני במקום פלוני הרי אלו נענשין על פיהם, שהשנים כמאה ומאה כשנים, וכן בשתי כיתי עדים המכחישות זו את זו אין הולכין אחר הרוב אלא דוחין את שתיהן.

רמב"ן בפסוק שאחרי זה (דברים יט, יט):

כאשר זמם - ולא כאשר עשה, מכאן אמרו הרגו אין נהרגין, לשון רש"י מדברי רבותינו (מכות ה ב). והטעם בזה, בעבור כי משפט העדים המוזמין בגזרת השליט, שהם שנים ושנים, והנה כאשר יבואו שנים ויעידו על ראובן שהרג את הנפש ויבואו שנים אחרים ויזימו אותם מעדותם צוה הכתוב שיהרגו, כי בזכותו של ראובן שהיה נקי וצדיק בא המעשה הזה אילו היה רשע בן מות לא הצילו השם מיד ב"ד, כאשר אמר (שמות כג ז) כי לא אצדיק רשע. אבל אם נהרג ראובן, נחשוב שהיה אמת כל אשר העידו עליו הראשונים, כי הוא בעונו מת ואילו היה צדיק לא יעזבנו ה' בידם, כמו שאמר הכתוב (תהלים לו ג) ה' לא יעזבנו בידו ולא ירשיענו בהשפטו. ועוד שלא יתן ה' השופטים הצדיקים העומדים לפניו לשפוך דם נקי, כי המשפט לאלהים הוא ובקרב אלהים ישפוט. והנה כל זה מעלה גדולה בשופטי ישראל, וההבטחה שהקב"ה מסכים על ידם ועמהם בדבר המשפט. וזה טעם ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה' (פסוק יז), כי לפני ה' הם עומדים בבואם לפני הכהנים והשופטים, והוא ינחם בדרך אמת, וכבר הזכרתי מזה בסדר ואלה המשפטים (שמות כא ו):

החינוך, מצווה סט:

שלא לקלל הדיינים, שנאמר (שמות כ"ב, כ"ז) אלהים לא תקלל, ופירושו לדיינים כמו (שם כ"ב, ח') אשר ירשיעון אלהים. והוציאן הכתוב בלשון אלהים כדי שיהא נכלל עם הלאו הזה לאו אחר, והוא לאו דברכת השם יתברך, כמו שאמרו זכרונם לברכה במכילתא ובספרי אזהרה לברכת השם מדכתיב אלהים לא תקלל, ומה שכתוב במקום אחר (ויקרא כ"ד, ט"ז) ונוקב שם ה' מות יומת, זהו העונש, אבל האזהרה היא מכאן, כי לא יספיק לנו הזכרת העונש במצוה מבלי אזהרה. וזהו שיאמרו רבותינו ז"ל תמיד עונש שמענו אזהרה מנין, והענין הוא מפני שאם לא תבוא לנו בדבר מניעת האל, אלא שיאמר עושה דבר פלוני יענש בכך, היה במשמע שיהיה רשות ביד כל הרוצה לקבל העונש ולא יחוש לצערו לעבור על המצוה ולא יבוא בזה כנגד חפץ השם יתברך ומצותו, ויחזור דבר המצוה כעין מקח וממכר, כלומר הרוצה לעשות דבר פלוני יתן כך וכך ויעשהו או יתן שכמו לסבול כך ויעשהו, ואין הכוונה על המצוות בכך, אלא שהאל לטובתנו מנענו בדברים והודיענו במקצתן העונש המגיע לנו מיד מלבד העברת רצונו שהיא קשה מן הכל. וזהו אמרם ז"ל בכל מקום לא ענש אלא אם כן הזהיר, כלומר לא יודיע האל העונש הבא עלינו על העברת המצוה אלא אם כן הודיענו תחילה שרצונו הוא שלא נעשה אותו הדבר שהעונש בא עליו.

שו"ע חו"מ סי' לג סק"י (וראה גם רמב"ם הלי' עדות פ"ג ה"ט"ו):

זה שפסלה תורה עדות הקרובים, לא מפני שהם בחזקת אוהבים זה את זה, שהרי פסולין להעיד לו בין לזכותו בין לחובתו, ואפילו משה ואהרן אינם כשרים להעיד זה לזה, אלא גזירת הכתוב הוא.

ב"ב קנט ע"א:

ומאי קושיא? דלמא גזירת מלך היא דאיהו לא מהימן ואחריני מהימני, ולא משום דמשקר! דאי לא תימא הכי, משה ואהרן לחותנם משום דלא מהימני הוא? אלא גזירת מלך הוא שלא יעידו להם, ה"ג גזירת מלך הוא שלא יעיד על כתב ידו לחותנו!

בבלי סנהדרין מד ע"ב:

תנו רבנן: מעשה באדם אחד שיצא ליהרג, אמר: אם יש בי עון זה - לא תהא מיתתי כפרה לכל עונותי, ואם אין בי עון זה - תהא מיתתי כפרה לכל עונותי, ובית דין וכל ישראל מנוקין, והעדים לא תהא להם מחילה לעולם. וכשמעו חכמים בדבר, אמרו: להחזירו - אי אפשר, שכבר נגזרה גזירה. אלא: יהרג, ויהא קולר תלוי בצואר עדים. - פשיטא! כל כמיניה? - לא צריכא, דקא הדרי בהו סהדי. - וכי הדרי בהו מאי הוי? כיון שהגיד - שוב אינו חוזר ומגיד! - לא צריכא, דאף על גב דקא יהבי טעמא למילתייהו, (כי ההוא מעשה דבעיא מיכסא).

ירושלמי סנהדרין פ"ו ה"ג:

שמעון בן שטח היו ידיו חמומות אתא סיעת ליצנין אמרי הבו עיצה ניסהוד על בריה וניקטליניה אסהידו עליו ונגמר דינו ליהרג מי נפק למיתקטלא אמרי ליה מרי שיקרין אנן בעא אבוי מחזרתיה אמר ליה אבא אם ביקשתה לבוא תשועה על ידך עשה אותי כאסקופה.

הרמב"ם פ"ז מהל' ממרים (וכן הוא בחינוך):

גזירת הכתוב היא, שלא ייסקל אלא בן סורר ומורה; אבל הבת אינה נידונת בדין זה, שאין דרכה להימשך באכילה ושתייה כאיש: שנאמר "בן סורר ומורה" (דברים כא, יח)--ולא בת, ולא טומטום, ואנדרוגיניס.

מאירי תחילת פרק בן סורר על המשנה הראשונה, ד"ה 'וכן הוא דורש':

ר"ל שהבת אינה נדונית בדין סורר ומורה כלל, שלא הקפידה תורה אלא על מי שדרכו להימשך אחר תאוותיו ולהשתקע בהן ואין זה בבת אלא בבן. שדברים אלו אע"פ שגזירת הכתוב הן כלם נמשכות לענין זה. ואע"פ שבתחילת העיון ייראה במקצת הפרטים היפך הדברים...

דרשות הר"ן:

ולא יסתור מה שאמרו רז"ל דעדים זוממים חידוש הוא, דמאי חזית דסמכת אהני סמוך אהני. רוצה לומר שאין דרך התורה לסמוך על הנראה מהמעשה אם הוא אמת אם לאו, כי אם על עדות שני עדים, שהרי האמינה התורה שני קלי עולם כל זמן שלא יהיו פסולים להעיד, כמשה ושמואל שידענו בהם שלא ישנו שום דבר אפילו בשיחה קלה.

הנה אם כן נסמוך יותר כאן על המזימין יותר מהמוזמין, מפני היות דברי המזימין יותר נראין שיהו אמת, הוא חידוש ויציאה מדרך התורה בשאר המקומות. ומ"מ הדברים מראים כמו שכתבנו...

רמב"ם, הלי' עדות פי"ח ה"ב:

כיצד עדים שבאו ואמרו ראינו זה שהרג את הנפש או לוח מנה לפלוני ביום פלוני במקום פלוני, ואחר שהעידו ונבדקו באו שנים אחרים ואמרו ביום זה ובמקום זה היינו עמכם ועם אלו כל היום, ולא היו דברים מעולם לא זה הרג את זה ולא זה הלוח את זה הרי זו הכחשה, וכן אם אמרו להם היאך אתם מעידים כך וזה ההורג או הנהרג או הלוח או המלוח היה עמנו ביום זה במדינה אחרת, הרי זו עדות מוכחשת שזה כמי שאמר לא הרג זה את זה ולא זה הלוח את זה שהרי עמנו היו ולא נהיה דבר זה וכן כל כיוצא בדברים אלו, אבל אם אמרו להם אנו אין אנו יודעים אם זה הרג זה ביום זה בירושלים כמו שאתם אומרים או לא הרגו, ואנו מעידים שאתם עצמכם הייתם עמנו ביום זה בבבל, הרי אלו זוממים ונהרגין או משלמין, הואיל והעדים שהזימום לא השגוחו על עצמה של עדות כלל אם אמת היה או שקר.

רמב"ם הלי' עדות פי"ח ה"ה:

אין מזימין את העדים אלא בפניהם ומכחישין את העדים שלא בפניהם, ועדים שהוזמו שלא בפניהן הרי הוכחשו, לפיכך אם מתו העדים שהזימום קודם שיזימו אותם בפניהם אין כאן עדות שהרי הכחישו זה את זה.

טבלת סיכום

עניין/שיטה	רמב"ם	טור
האם יש סברא	לא	כן
הזמה והכחשה	הכחשה	הזמה
הזמה שלא בפניהם	הכחשה	הכחשה ???
האם חל למפרע	כן ???	כן

רש"י כתובות כ רע"א, ד"ה 'וכשם':

וכשם שאין מזימין העדים אלא בפניהם - שהרי הם באין לחייבן כדי לעונשן או נפש או ממון והתורה אמרה והועד בבעליו יבא בעל השור ויעמוד על שורו (ב"ק דף קיב:).